

УДК 338.43:631.15

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

кандидат економічних наук, Давлетханова О.Х.

Миколайчук Я.Л.

Уманський національний університет садівництва, Україна, Умань

Проаналізовано тенденції розвитку сільськогосподарських підприємств регіону. За допомогою сучасних методів економіко-статистичної обробки даних оцінено результативність функціонування сільськогосподарських підприємств в залежності від ефективності системи управління. Встановлено взаємозв'язок ефективності виробництва продукції від рівня спеціалізації підприємства, кількості сільськогосподарських угідь у його володінні та виробничої собівартості 1 га ріллі. Виявлено суттєву різницю поведінки показників результативності управління виробництвом продукції рослинництва у порівнянні із продукцією тваринництва. Доведено необхідність впровадження новітніх технологій та досягнень науково-технологічного прогресу в процес управління підприємствами АПК.

Ключові слова: система управління, рівень ефективності, сільськогосподарське виробництво, спеціалізація, рослинництво, тваринництво, виробнича собівартість.

*кандидат экономических наук, Давлетханова О.Х., Миколайчук Я.Л.
Экономический анализ эффективности системы управления
сельскохозяйственными предприятиями / Уманский национальный
университет садоводства, Украина, Умань*

Проанализированы тенденции развития сельскохозяйственных предприятий региона. С помощью современных методов экономико-статистической обработки данных оценены результативность функционирования сельскохозяйственных предприятий в зависимости от эффективности системы управления. Установлена взаимосвязь

ефективності виробництва продукції від рівня спеціалізації підприємства, кількості сільськогосподарських угідь в його володінні і виробничої собівартості 1 га паїни. Виявлено суттєве різниця поведінки показників результативності управління виробництвом продукції рослинництва по порівнянню з продукцією тваринництва. Доведено необхідність впровадження новітніх технологій і досягнень науково-технологічного прогресу в процес управління підприємствами АПК.

Ключові слова: система управління, рівень ефективності, сільськогосподарське виробництво, спеціалізація, рослинництво, тваринництво, виробнича собівартість.

PhD in Economic, Davletkhanova O.Kh., Mykolaychuk Ya.L. Cost-effectiveness analysis of the farm management system / Uman National University of Horticulture, Ukraine, Uman

Trends of development of agricultural enterprises in a region are analyzed. Performance results of agricultural enterprises are estimated in terms of up-to-date methods of economic and statistical data processing depending on the efficiency of a management system. The correlation between the production efficiency level and the specialization of an enterprises, the amount of farmland in its possession and the production cost of 1 ha of arable is determined. A substantial difference in the behavior of management performance indicators in crop production, compared to animal production, is defined. Necessity of introduction of new technologies, achievements of scientific and technological progress in management process of agricultural enterprises is proved.

Key words: control system, level of efficiency, agricultural production, specialization, crops, animal breeding, production cost.

Вступ. Посилення конкуренції на національних ринках товарів, праці та капіталу обумовлює визначення нових пріоритетів суб'єктами агропромислового комплексу України задля підвищення їхньої конкурентоспроможності. Динамічні зміни зовнішнього і внутрішнього середовища підприємств у нових економічних умовах вимагають адекватного

вдосконалення системи організації та управління їхньою діяльністю, а також підвищення ступеня керованості їх структур. Отже, зростає актуальність розвитку теоретичних концепцій, що дозволяють обґрунтовувати та реалізовувати ефективні технології управління підприємствами АПК.

Нестабільна політико-правова ситуація в державі яскраво підкреслила слабкі місця в управлінні сільським господарством країни як на макро-, так і на мікро- рівнях, дефіцит знань, вмінь та навичок щодо управління підприємствами АПК в умовах обмеженого доступу до ресурсів на фоні суттєвого зростання їх вартості, що і визначає актуальність дослідження.

Вагомі теоретичні та методологічні висновки з питань управління сільським господарством України містять праці М.Ф. Кропивка, Ю.Я. Лузана, Ю.О. Лупенка, П.Т. Саблука [1-3]. Питанням управління підприємствами АПК, обґрунтуванню теорії, методології та практики розв'язання техніко-технологічних, організаційно-економічних питань присвячені роботи П.А. Стецюка [4-5]. На проблемах неефективного управління та нерационального використання виробничих ресурсів у сільськогосподарських підприємствах акцентує увагу в своїх працях В.Д. Залізко [6].

Метою статті стало виявлення основних тенденцій розвитку вітчизняних сільськогосподарських підприємств та оцінка ефективності їх системи управління виробництвом.

Головною задачею економічного аналізу ефективності системи управління, що являє собою результати її функціонування, які забезпечують підприємству в умовах конкуренції досягнення поставлених цілей при найменших витратах на управління, є виявлення ефекту, рівня її сприяння у досягненні цих самих цілей.

За результатами обстеження сільськогосподарських підприємств було виявлено, що управління у вітчизняних господарствах, відповідаючи в цілому основним вимогам виробництва, остаточно як система ще не склалася. Це пов'язано, в першу чергу із перериванням процесу формування системи управління виробництвом в загальній системі управління підприємством на

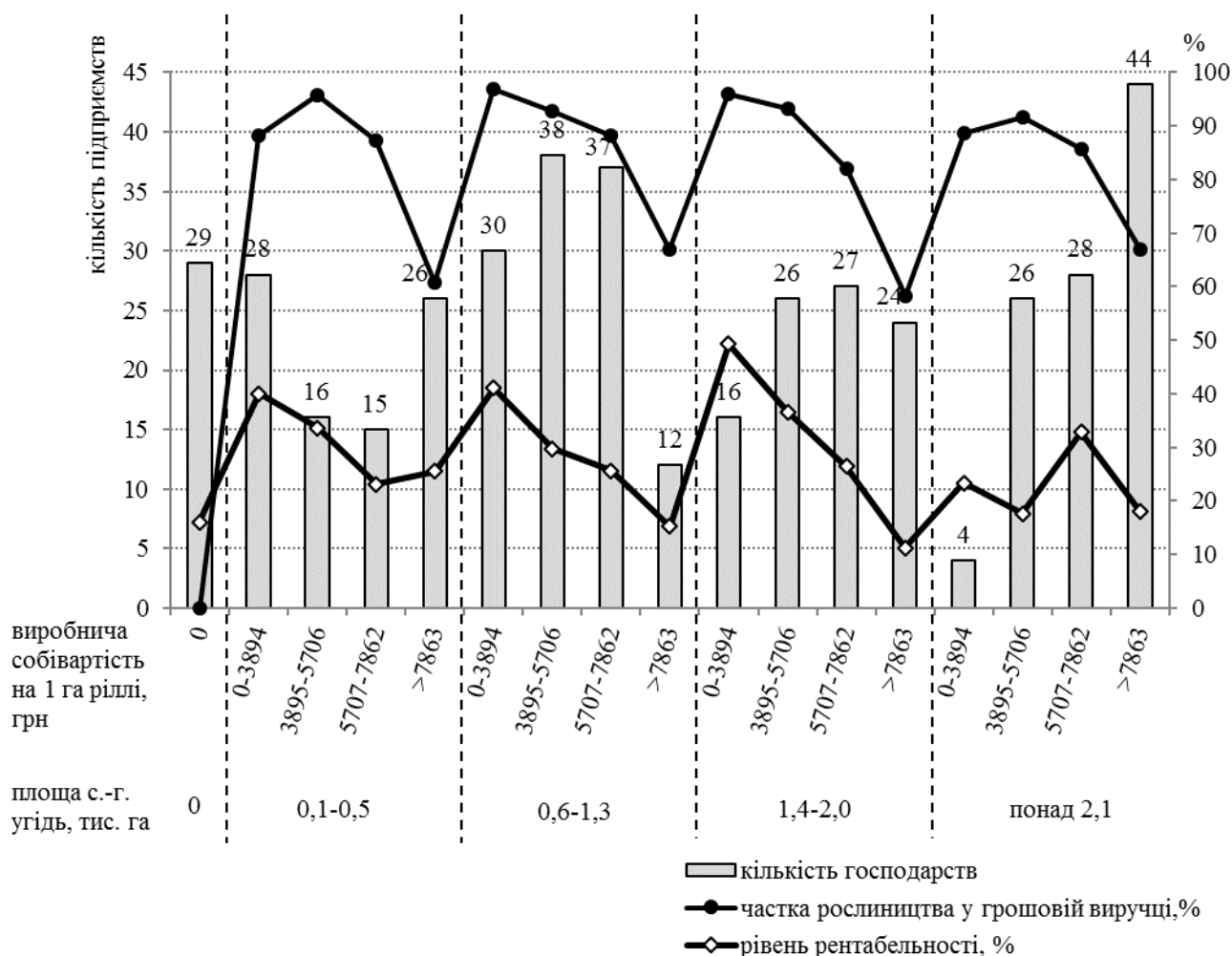
початку 90-х років минулого сторіччя через стрімкий перехід до ринкової економіки, коли господарствам довелося пристосовуватися до функціонування у нових умовах.

Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва на підприємствах Черкащини протягом 2009-2012 рр. характеризувалася стабільним зростанням, що, в свою чергу, свідчить про підвищення результативності системи управління виробництвом. Ситуація дещо змінилася у 2013 р., коли спостерігається різкий спад ефективності (зменшення прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції у порівнянні із 2012 р. на 25,2%; зниження рівня рентабельності сільськогосподарського виробництва відповідно на 15,2 в.п., особливо продукції рослинництва тощо), що пояснюється історичними подіями в Україні, які почалися з листопада місяця (період, коли зібраний урожай "виходив" на ринок або постачався на переробку). Особливо відчутно політична ситуація в країні відобразилася на ефективності виробництва цукрових буряків, насіння соняшника, зернових культур, м'яса ВРХ та яєць, рівень рентабельності яких у 2013 р. порівняно із 2012 р. знизився відповідно на 35,0; 22,5; 18,1; 16,8 і 10,3 в.п., тоді як рентабельність виробництва овочів зменшилася на 1,6 в.п., м'яса свиней – на 4,6 в.п., а м'яса птиці, молока і плодів – зросла відповідно на 32,4; 14,1 і 13,2 в.п. [7].

Поряд з тим, що виробництво продукції тваринництва характеризується більш високою продуктивністю праці на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві у порівнянні із продукцією рослинництва (різниця у постійних цінах 2010 р. у 2012 р. становила відповідно 96,9 тис. грн), значна її частина (окрім молока та яєць) була збитковою, в той час, коли рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва для більшості її видів (окрім плодів) протягом досліджуваного періоду визначалася позитивними показниками. Це пояснюється відмінністю поведінки темпів зростання виробничої собівартості та ціни реалізації продукції тваринництва і рослинництва, а також різницею у співвідношенні ціни реалізації до собівартості, яка для плодів та м'яса протягом 2009-2013 рр. залишалася меншою одиниці, на відміну від іншої продукції

сільського господарства [7].

Це підтверджується й результатами обстеження господарств щодо виявлення залежності ефективності виробництва продукції від рівня спеціалізації підприємства (рослинництво, тваринництво), кількості сільськогосподарських угідь у його володінні та виробничої собівартості 1 га ріллі (рис. 1).

Рис. 1. Залежність ефективності виробництва продукції у сільськогосподарських підприємствах Черкащини від їх спеціалізації, наявності сільськогосподарських угідь та виробничої собівартості, 2012 р.*

*Джерело: Розраховано за даними сільськогосподарських підприємств Черкаської області.

Результати групування сільськогосподарських підприємств за виробничою собівартістю на 1 га ріллі та площею сільськогосподарських угідь свідчать про те, що:

— три групи підприємств, згрупованих за обсягом сільськогосподарських угідь (до 2 тис. га: I – від 0,1 до 0,5; II – від 0,6 до 1,3; III – від 1,4 до 2,0), характеризуються однаковими тенденціями – найвищий рівень

рентабельності у господарствах із великою часткою рослинництва у грошовій виручці (понад 90%) та найнижчою виробничою собівартістю 1 га ріллі (до 3894 грн); найнижчий рівень рентабельності у господарствах із часткою рослинництва до 60%, виробнича собівартість 1 га у яких перевищує 7863 грн;

- у господарствах IV групи, сільськогосподарські угіддя в яких перевищують 2 тис. га, найбільша кількість господарств (44) з найвищою виробничою собівартістю 1 га ріллі (понад 7863 грн) і великою часткою тваринництва (до 40%) та найменша (4) з найнижчою виробничою собівартістю 1 га ріллі (до 3894 грн) і великою часткою рослинництва (до 90%);

- господарства, частка продукції тваринництва в яких досягає 40%, характеризуються найвищою виробничою собівартістю 1 га ріллі (понад 7863 грн) і низьким рівнем рентабельності (до 20%); у господарствах, де займалися виробництвом виключно продукції тваринництва (29 господарств) значення рівня рентабельності становило в середньому 16%.

Слід відзначити суттєву різницю поведінки показників результативності управління виробництвом продукції рослинництва у порівнянні із продукцією тваринництва:

- при виробництві продукції рослинництва значення прибутку на 1 га ріллі та на 1 працівника набуває максимального значення за виробничої собівартості на 1 га ріллі понад 6 тис. грн (найбільша виробнича собівартість в кожній групі за площею сільськогосподарських угідь), проте як в аналогічних групах при виробництві продукції тваринництва (максимальна виробнича собівартість – понад 9 тис. грн – у групах за умовним поголів'ям) цей показник набуває мінімального значення;

- рівень спеціалізації при виробництві продукції рослинництва практично не залежить ні від розміру виробництва (площі сільськогосподарських угідь), ні від виробничої собівартості 1 га ріллі, проте як при виробництві продукції тваринництва спостерігається його зростання в залежності як від розмірів виробництва (умовного поголів'я), так і від виробничої собівартості 1 ум. гол.;

– рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва характеризується незначним коливанням навколо середнього значення для усіх груп і немає чітко вираженої залежності від розмірів виробництва та виробничої собівартості 1 га ріллі, проте як при виробництві продукції тваринництва цей показник характеризується високим значенням варіації навколо середнього значення, а також спостерігається його зростання в залежності від обсягів виробництва.

Що ж стосується поведінки показників результативності управління виробництвом продукції за основними видами продукції рослинництва та тваринництва, то за результатами групування сільськогосподарських підприємств Черкащини в залежності собівартості одиниці продукції та зібраної площі основних культур/поголов'я відповідного стада вона є ідентичною при виробництві продукції рослинництва і різниться для тваринництва. Тобто оцінку впливу управління на ефективність виробництва продукції рослинництва можливо проводити на узагальнених показниках, а для продукції тваринництва доцільним є більш детальний аналіз (окремо для кожного виду продукції).

За результатами групування господарств за коефіцієнтом результативності системи управління (табл. 1) більшість з них характеризуються негативними значеннями цього показника (30 господарств).

Таблиця 1

**Ефективність системи управління виробництвом продукції
у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області (2012 р.)***

Коефіцієнт результативності системи управління	Кількість господарств	Коефіцієнт економічності системи управління	Прибуток на 1 грн		Рівень рентабельності
			матеріальних витрат	оплати праці	
менше 0	30	1,98	0,30	3,42	22,57
від 0 до 0,5	18	2,41	0,39	2,80	33,82
більше 0,5	4	39,41	10,97	14,72	63,70

* Джерело: Розраховано за даними сільськогосподарських підприємств Черкаської області.

Суттєва різниця у значеннях результатів діяльності та використання

ресурсів спостерігається між господарствами з позитивним значенням коефіцієнта результативності системи управління. Так, у господарствах з рівнем результативності системи управління понад 0,5 коефіцієнт економічності системи управління був вищими у 16 рази ніж у господарствах з коефіцієнтом результативності системи управління в межах від 0 до 0,5; рівень рентабельності – відповідно в середньому більше у 2 рази; прибуток на 1 грн матеріальних витрат – вищий у 30 раз, а на 1 грн оплати праці – у 4 рази.

Рівень ефективності системи управління виробництвом продукцією рослинництва значно вищий, ніж продукції тваринництва (табл. 2):

– серед досліджуваних господарств в жодному коефіцієнт результативності системи управління виробництвом продукції тваринництва не перевищував 0,5; у 50% господарств цей показник був менший 0, тоді як при виробництві продукції рослинництва в 70% господарств коефіцієнт результативності системи управління характеризувався позитивним значенням, у т.ч. в 10% – більше 0,5;

– коефіцієнт економічності системи управління виробництвом продукції рослинництва вищий, ніж при виробництві продукції тваринництва майже у 4 рази.

Таблиця 2

**Ефективність системи управління виробництвом продукції
рослинництва і тваринництва у господарствах Черкащини (2012 р.)***

Показник	Рослинництво				Тваринництво		
	всього	коефіцієнт результативності системи управління			всього	коефіцієнт результативності системи управління	
		менше 0	від 0 до 0,5	більше 0,5		менше 0	від 0 до 0,5
Кількість господарств	50	15	30	5	48	24	24
Коефіцієнт економічності системи управління	3,1	2,3	2,8	7,6	0,8	0,7	0,9
Грошові витрати на 1га ріллі/100ум.гол., грн	4091,2	4015,1	3925,4	5281,7	522,8	581,8	463,8
Прибуток на, грн:							
1 га ріллі/1 ум.гол.	1643,1	1612,5	1576,5	2121,3	518,1	446,0	590,1

1 працівника	109486,4	75131,1	126865,3	104802,6	13773,4	11912,8	15633,9
1 грн оплати праці	4,5	5,3	3,3	9,4	0,7	0,5	0,8
1 грн матеріальних витрат	0,6	0,5	0,5	1,1	0,1	0,1	0,1
Рівень рентабельності, %	40,8	28,1	40,4	80,8	14,7	9,0	20,4

*Джерело: Розраховано за даними сільськогосподарських підприємств Черкаської області.

Висновки. Проведений аналіз свідчить про незадовільний рівень управління виробництвом на сільськогосподарських підприємствах, що обумовлює практичну необхідність удосконалення системи управління виробництвом агропродукції, особливо шляхом впровадження сучасних технологій управління, які передбачають як зміну організаційної структури, так і застосування новітніх інформаційних технологій.

Література.

1. Кропивко М. Ф. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем / [М. Ф. Кропивко, Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік та ін.] ; за ред. М. Ф. Кропивка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 46 с.
2. Лузан Ю. Я. Сучасні проблеми та основні фактори розвитку аграрного сектору України / Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. – 2014. – № 6. – С. 5-10.
3. Лупенко Ю. О. Результати і проблеми реформування сільського господарства України / Ю. О. Лупенко, П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 26-38.
4. Стецюк П. А. Концептуальні основи управління ризикозахищеністю підприємства / П. А. Стецюк, О. Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2014. – № 11. – С. 62-68.
5. Стецюк П. А. Теорія і практика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств : монографія / П. А. Стецюк К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 386 с.
6. Залізко В. Д. Шляхи підвищення ефективності виробничих ресурсів сільського господарства України у контексті зміцнення економічної безпеки / В. Д. Залізко // Економіка АПК. – 2014. – № 10. – С. 19-27.

7. Статистична інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References:

1. Kropyvko M. F. *Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ta sotsialnoi spriamovanosti ahropromyslovoho vyrobnytstva na osnovi rozvytku klasternykh system* / [M. F. Kropyvko, Yu. O. Lupenko, M. Y. Malik ta in.] ; za red. M. F. Kropyvka. – K. : NNTs IAE, 2013. – 46 s.

2. Luzan Yu. Ya. *Suchasni problemy ta osnovni faktory rozvytku ahrarynogo sektoru Ukrainy* / Yu. Ya. Luzan // *Ekonomika APK*. – 2014. – # 6. – S. 5-10.

3. Lupenko Yu. O. *Rezultaty i problemy reformuvannia silskoho hospodarstva Ukrainy* / Yu. O. Lupenko, P. T. Sabluk, V. Ya. Mesel-Veseliak, M. M. Fedorov // *Ekonomika APK*. – 2014. – # 7. – S. 26-38.

4. Stetsiuk P. A. *Kontseptualni osnovy upravlinnia ryzykozakhyshchenistiu pidpriemstva* / P. A. Stetsiuk, O. Ye. Hudz // *Ekonomika APK*. – 2014. – # 11. – S. 62-68.

5. Stetsiuk P. A. *Teoriia i praktyka upravlinnia finansovymy resursamy silskohospodarskykh pidpriemstv : monohrafiia* / P. A. Stetsiuk K. : NNTs IAE, 2008. – 386 s.

6. Zalizko V. D. *Shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti vyrobnychykh resursiv silskoho hospodarstva Ukrainy u konteksti zmitsnennia ekonomichnoi bezpeky* / V. D. Zalizko // *Ekonomika APK*. – 2014. – # 10. – S. 19-27.

7. *Statystychna informatsiia Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy* [Elektronnyi resurs]. – Dostup do resursu : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Заявка

1. Давлетханова Олена Хаматівна
Давлетханова Елена Хаматовна
Davletkhanova Olena
канд. екон. наук, доцент
2. Миколайчук Ярослав Леонідович
Мыколайчук Ярослав Леонидович
Mykolaichuk Yaroslav
3. Уманський національний університет садівництва, Україна, Умань
4. kler@list.ru
ylmyk@mail.ru
5. Давлетханова Олена
кафедра економічної кібернетики та інформаційних систем
вул. Інститутська, 1
м. Умань, Черкаська область
Україна, 20305
6. +38(067)9280250
7. 1
8. Економіка
9. Економічний аналіз ефективності системи управління сільськогосподарськими підприємствами

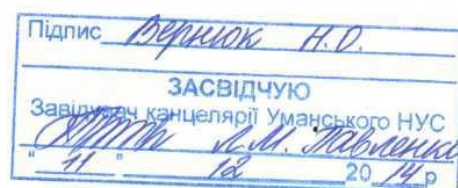
РЕЦЕНЗІЯ
на статтю ДАВЛЕТХАНОВОЇ О.Х., МИКОЛАЙЧУКА Я.Л.
**«ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ»**

В сучасних умовах господарювання, коли економічна та політична ситуація в Україні змінюється динамічно та не передбачувано, досить гостро постає питання ефективності системи управління підприємством. За тих умов одним із основних завдань є оцінка рівня ефективності управління виробництвом, забезпечення правильності та своєчасності реагування на зміни у внутрішньому та у зовнішньому середовищі функціонування підприємства, виявлення «вузьких місць» з подальшим їх усуненням. Все це обумовлює актуальність обраної проблеми.

У роботі досліджено діючі у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області системи управління виробництвом; проаналізовано економічну ефективність виробництва продукції рослинництва та тваринництва; доведено залежність ефективності виробництва від організаційно-управлінських факторів підприємства; обґрунтовано суттєву різницю у динаміці показників результативності управління виробництвом продукції рослинництва та тваринництва; встановлено низький рівень системи управління виробництвом сільськогосподарської продукції в цілому та, особливо, продукції тваринництва.

Вважаю, що дослідження проведене на актуальну тему, спрямоване на виявлення та вирішення важливих проблем підвищення ефективності системи управління виробництвом продукції у сільськогосподарських підприємствах, ґрунтується на результатах самостійно проведених авторами дослідженнях, містить елементи наукової новизни.

Декан факультету менеджменту Уманського
національного університету садівництва,
к.е.н., доцент
11.12.2014 р.

Н.О. Вернюк